

reminiscences the poet is perceived as the one who is in usual harmony with himself. In many everyday situations he is unable to influence the society circumstances, but he is able to appear higher, with unconquerable desire to create charity and to live according to kindness which is his moral duty and connects him with the aesthetics of stoicism philosophers.

Key words: memoirs, reminiscences, the men of the 1960s, moral stoicism, harmony, charity.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., проф. Пінчук Т. С.

УДК 821.161.2 Іван. – 94.09

О. О. Стадніченко

**„ХОЛОДНЕ НЕБО ПІВНОЧІ” ЄВГЕНА ІВАНИЧУКА:
АВТОБІОГРАФІЧНО-МЕМУАРНИЙ ДИСКУРС**

Нині будь-який громадянин України, який має інтерес до минулого свого та своєї держави, може без перешкод прочитати про це в багатьох підручниках та монографіях з історії України. Тільки виклад та аналіз історичних подій часто змінюється на догоду чинній ідеології. Одним із документів, який з певною мірою суб'єктивності, але без відхилень від правди подає історичні події, є мемуари, спогади людей, на долю яких випало це пережити. Наприкінці ХХ століття в українській мемуаристиці з'явилося таке поняття, як табірна проза, як спогади політв'язнів, спогади людей, які пережили всі катаклізми сталінсько-тоталітарної доби. Ясна річ, їх видання за часів Радянського Союзу не можна було й уявити, як і того, що було б з їхніми авторами. Але інколи ці спогади публікувалися за кордоном представниками української діаспори, як наприклад „Холодний Яр” Ю. Горліса-Горського, який в Україні змогли прочитати тільки зі здобуттям її незалежності. Книга „Холодне небо Півночі” Євгена Іваничука – брата письменника Романа Іваничука, який сімнадцятилітнім хлопцем став воркутинським в'язнем після кількомісячного перебування в УПА, вийшла спочатку в журналі „Дзвін” у 1989 році, а в повному вигляді (тепер до книги ввійшли повість-спогад „Записки каторжанина”, спогади „Перші кроки”, „Кривавий серпень 1953”, „Яблунівські криниці: Хроніка розкопок жертв комуністичного терору”, „ЯМБА-ТО: Заполярні спогади”) аж у 2010 році. Автор цього вже не застав. Але, як говорив його брат в інтерв'ю, він „писав спогади для себе, „для душі”, не розраховуючи на читача

взагалі, не вірив, що колись будуть друковані, – а вихід книги в світ був би для нього своєрідною компенсацією і за втрачені роки, і за муки, пережиті в катівнях і концтаборах” [1, с. 7].

Актуальність цієї статті полягає в необхідності осмислення ролі й значущості документальної літератури такого типу, зокрема табірної прози українських політв'язнів, у формуванні уявлення сучасників про історичні умови певної епохи, а також про автобіографічно-документальний зміст мемуарної літератури.

Як вважають науковці, табірна автобіографічна проза – це феноменальне явище в літературі ХХ ст., у більшості літератур світу це сприймається як феномен *non fiction*, як література людських документів. Як не дивно, в Україні табірна проза не була в центрі уваги і не виокремлювалася із загального літературного контексту.

Деякі з мемуарів про жахіття перебування в сталінських таборах, зокрема „Недостріляні” С. Підгайного, „Люди не зі страху” С. Кириченко, „Стежки-дороги” І. Гнатюка та ін. вже були предметом хоча б побіжного розгляду в наукових розвідках українських дослідників. А цьому жанру мемуаристики загалом була присвячена монографія Н. Колошук „Табірна проза як літературний феномен ХХ ст. (на мат. української, російської, білоруської та польської літератур)” (2007), у якій розглядалися питання розвитку „табірного тексту”, тобто комплексу різноманітних документальних жанрів ХХ ст.

Мета цієї статті – розглянути автобіографічно-мемуарний дискурс книги „Холодне небо Півночі” Євгена Іваничука, ідейно-тематичні та жанрово-стильові її особливості, показати її органічний зв'язок з історичною епохою.

Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань: через аналіз мемуарів Є. Іваничука визначити еволюцію його світоглядних переконань та позицій, шляху до національної та громадянської ідентифікації і самоусвідомлення, життєвий, суспільний та естетичний ідеали, а також їхній зв'язок із громадською діяльністю, з'ясувати особливості поетики мемуарів.

Об'єктом дослідження є мемуари Є. Іваничука. Предметом дослідження є змістові та жанрово-стильові особливості книги „Холодне небо Півночі” Євгена Іваничука.

Як вважає Н. Колошук, при дослідженні табірної прози „важливо враховувати: табірний текст як частина літератури факту в цілому виявляє очевидне руйнування утопічних проектів модерної доби. Найважливіші ментально-естетичні засади, які формуються постмодерною парадигмою, – ставлення до майбутнього, до ідеалу суспільного устрою і до людської природи, перспектива „кінця історії” й позиція митця-скриптора, ентропія персонажа та подібні знакові ідеї постмодерну – набули визначеності під безпосереднім впливом табірної дискурсу, оскільки породжений ним документальний его-текст прочитується як *Utopia incarnate* і становить невід'ємну частину

сучасного антиутопійного мислення, є ґрунтом і передумовою його формування” [2, с. 220].

Книга „Холодне небо Півночі” Є. Іваничука, зокрема повість-спогад „Записки каторжанина” – це особистий документ з історії „ГУЛАГу”, це лише невеличкий шматочок мозаїки, яка презентує суб’єктивний погляд на історію репресій 1940-х рр. в Україні й Союзі загалом, про гулагівський „анклав”, про табірне життя українських політв’язнів та його моральні уроки.

На думку О. Павліченко, „Холодне небо Півночі” Євгена Іваничука – історія людини, яка пройшла крізь саме пекло тюрем і таборів ГУЛАГу, пережила багаторічне поселення на далекій півночі Росії. Муки надлюдських катувань, біль втрат, гіркий присмак розчавленої людської гідності – це те, про що хочеться забути, але про що забути ніяк не вдається. Такі спогади залишають глибокий відбиток на все життя. Саме такий гіркий досвід Євгена Іваничука сприяв тому, що він зумів знайти мужність і сили відкрити в собі талант письменника, щоб спогади його життя пролили світло на сумні сторінки історії нашої нації і не були забуті сучасним і прийдешніми поколіннями” [3, с. 1].

М. Коцюбинська зазначала, що „серед спонук до постання мемуаристики такого типу головне – це усвідомлення потреби знати своє недавнє минуле, досвід виборсування з пут тоталітаризму, морального випростування, національного усамостійнення. Ця потреба актуальна доти, поки це минуле і цей досвід не стали органічною частиною суспільної свідомості, а про таке ще, на жаль, рано говорити. [...] Адже проблема реконструкції історії як побудови пам’яті в нашому суспільстві стоїть дуже гостро” [4, с. 17].

Автор спогадів Є. Іваничук подає цілісну картину свого перебування у воркутинських таборах, але, на думку Н. Бічуї, „йому не бракувало почуття гумору, і ті характерні ситуації, про які він оповідає, насправду, так рідко знайдеш у книгах про жорстоку трагедію, про загублені життя. Ми маємо в українській літературі не надто багато книг, убраних у художні шати, де йдеться про політичну каторгу, набагато більше існує мемуарів, – різного часу видання Горліс-Горського, Михайла Осадчого, Семена Підгайного, невольничої поезії Василя Стуса, Ігоря Калинця... Євген не говорить про ненависть до ворога – в самій іронії, саркастичності вчувається його незмірна вищість, бо заґрунтована на любові до рідної землі, до матері, до Карпат...” [1, с. 7].

Оскільки Є. Іваничук не був професійним письменником, то і в спогадах він не вдається до якогось художнього прикрашання життя, і в той же час подає їх щиро, перепускаючи через власне сумління і небагатий життєвий досвід молодого воркутинського в’язня. Тому в його спогадах поряд зі згадками про жахи тюремно-табірних років, про побої, які його не покидали роками, про те, як методично в людині вбивали людське, як запрограмовано й систематично топтали те, що було їй дорого, не залишаючи навіть імен та прізвищ, як вони пухли з голоду, як

умирали від дизентерії і як живцем з'їдала їх цинга, автор неодноразово наголошує, що незважаючи на все це, навіть у цих страшних нестерпних умовах вони не втратили людського обличчя, боролися за життя, вірячи в краще майбутнє, і на всій тернистій дорозі зустрічали Людей.

Вражають своєю щирістю, аж до простоти чи наївності, думки людини, яка, потрапивши в жорстокий вир життя, навіть не до кінця розуміла, яку долю приготувала їй тоталітарна система. Поставши перед неправедним судом ще зовсім юним і почувши перелік своїх страшних злочинів та провин, він навіть не уявляв, чим їх можна було спокутувати: *„Земля захиталася піді мною, мені здавалося, що зараз упаду, і тільки коли почув, що моя провина оцінена п'ятнадцятьма роками каторжних робіт із відбуванням строку в найдаальших таборах Радянського Союзу, і коли до мене нарешті дійшло, що це не смертну кару мені оголошують, а тільки строк, нехай і дуже великий, кров хвилию ударила в голову, я відчув своє тіло, й усмішка з'явилася на моєму лиці”* [1, с. 17]. Усмішка викликала співчуття в судді, який з подивом запитав, чи знає він що його жде. *„Я цього не знав. Та знав певно, що в цій рубці лісу я не перша тріска, яка відлітає з-під гострого леза сокири і назавжди пропадає затоптанною в болоті, що таких, як я, десятки й сотні тисяч. Але ще знав, що я живий і поки що буду жити...”* [1, с. 18].

Мемуари, присвячені табірній темі, об'єднуються єдиним підґрунтям – морально-екзистенційною проблематикою. Ясна річ, тут поєднані такі її складники, як проблема власного вибору, виживання, готовність не підкоритися, а протистояти ситуації, знайти вихід, хоча б для власного сумління. Ці проблеми, спроектовані на жахіття табірної системи, озвучені авторами мемуарів, ще дужче підсилюють екзистенційний зміст текстів. Як абсолютно буденну річ подає Є. Іваничук свої спогади про перебування на каторзі: *„Не можна описати всі ті жахи, та й не треба, мабуть, бо не можна писати весь час, як нас били... А били нас постійно, щоб залякати цю величезну армію людей, щоб зробити з неї покірну отару овець, яка слухає одного пастуха, бо тільки страх, гадали вони, робить людину покірною і сумірною. І тому били завжди і всюди, де тільки можна було”* [1, с. 21].

Спогади політв'язнів чи просто каторжан дуже промовисто відтворюють багатозначні епізоди нелюдського ставлення до людей, хоч власне людьми їх там, у воркутинських таборах, і не вважали. У повісті-спогаді Є. Іваничука „Записки каторжанина” спостерігається не монотонна розповідь про те, що відбувалося, а ніби змінюються картини чи театральні дії одна за одною в хронологічному порядку. При цьому вони дуже густо населені реальними людьми з конкретними іменами, частіше негативного, хоча інколи й позитивного характеру. З мемуарів, як з пісні, слів не викинеш. У тому-то і є їхня сила, що називають речі своїми іменами. На жаль, про декого читаємо і таке: *„Для людина, дай їй тільки волю і право, ступала б по трупах, калюжах крові, по головах своїх рідних і друзів до обраної мети, і ніщо, мабуть, не спинило б її.*

Тепер він чудово зрозумів становище, вивчив вовчі закони виживання і, користуючись своєю маленькою владою, тим мінімумом прав, які було надано йому в цьому бараку, зумів поставити їх на службу собі” [1, с. 31]. Подібні характеристики стосувалися наглядачів, конвоїрів, чи просто, говорячи табірною лексикою, „блатних” (кримінальні злочинці відбували покарання разом з політичними), які відчуваючи свої переваги, просто знущалися над в’язнями, хоча часто потім самі ставали жертвами тієї ж системи.

Є. Іваничук неодноразово говорить про „вишуканість” за своєю жорстокістю тортур стосовно саме політичних в’язнів, але, як він вважає, найдужче вони потерпали від недоїдання та його наслідків. Автор вдається до порівняння двох тоталітарних систем, в основі яких наруга над людиною: *„Набагато пізніше я вперше побачив фотознімки в’язнів Освенціма й Бухенвальда. Страшні знімки... Не віриться, що людина у своїй жорстокості буває страшнішою від звіра, що з таким садизмом може знущатися з собі подібних. Але це робили фашисти. Та коли б поставити поряд два знімки – в’язнів фашистського табору смерті і табору шостої вахти Воркутлагу, то це дуже важливо сказати, котрий із них був би страшніший. Однакові скелети, однаково погаслі очі, однакова байдужість на обличчях цих людей... І хіба тільки одне могло б відрізнити ці два знімки: там в’язні були в майках і трусах, тут – голі” [1, с. 32].*

Автор спогадів, які змушують переосмислити минуле, ятрять пам’ять і вимагають спокути перед невинно убієнними в лещатах сталінського молоху, піднімає такі напівзамовчані чи призабуті пласти табірної побуту й самого існування людини на каторзі, що сучасному читачеві страшно й уявити, він переконаний, що навіть коли минуть віки на цій ділянці людського горя, де щоденно гинули сотні людей і братські могили росли посеред тундри, як гриби після теплих дощів, як і тепер будуть білі плями, цілі білі пустелі: *„Це треба було бачити... І хижо оцирені паці псів, які божеволіли від каторжанської латки з номером, і того „доходягу”, що двічі рубав сокирою пальці на лівій руці – спокійно і холоднокровно, немовби рубав не свою руку, а кусень поляна, і того прибалтійця, який, доведений до відчаю, вливав у себе склянку рідкого мила, знаючи, що це його смерть, і привиди знекровлених людей, і того хлопчину, якого за миску баланди блатні волокни в сушилу, на ходу знімаючи з нього штани, і безліч злочинів, які породила система ГУЛАГу” [1, с. 53 – 54].*

У спогадах більшості в’язнів радянських таборів, незалежно від національної приналежності, постійно присутні колізії боротьби за існування, тобто виживання, збереження соціальної ідентифікації в той час, коли вони були прирівняні до робочої худоби і не мали жодної ціни, навпаки – за кожного знищеного „ворога народу” конвой чи наглядачів *„преміювали відпустками і грішми, і вони старалися... Ох, як старалися ці покидьки підстрелити будь-кого з в’язнів, до яких провокацій*

вдавалися, аби котрийсь із нас вийшов із шеренги... А вже щодо правила „шаг влево, шаг вправо считается побегом, конвой применяет оружие без предупреждения”, то це було для них святим. І той, хто посмів би ступити цей крок вліво чи вправо, міг вважати себе мерцем” [1, с. 43 – 44].

Повість-спогад Є. Іваничука „Записки політкаторжанина”, хоча є автобіографічним твором, охоплює досить значний період життя не просто конкретної людини, а й усього суспільства з 1944 року до майже 1990 року, періоду, на який припали кінець найжахливішої світової війни, криваві репресії проти інакомислячих, перебування країни у „великій” і „малій” зонах, перші амністії після смерті „вождя всех времен и народов” Сталіна, „хрущовська відлига”, „брежнєвські заморозки”, період так званого розвинутого соціалізму на чолі з Андроповим, Черненком, горбачовську перебудову і власне поступ до здобуття незалежності України. І все це пропущене через власне осмислення, оцінки, роздуми людини, на долю якої це випало. Часто спогади викладаються в сповідальній манері, часом перемішуються з публіцистичними відступами, інколи спостерігаються відхилення від хронологічного викладу, коли авторові хочеться звернути увагу читача на конкретну деталь чи епізод, наголосити на ролі, яку він відіграв у його житті. Специфічною особливістю поезики цього твору є часте використання автопортретів і портретів, автохарактеристик і психологічних характеристик, монологів, діалогів, роздумів, позасюжетних вкраплень.

Незважаючи на все пережите, Є. Іваничук ніби піднімається над ним, не вимагає співчуття, а навпаки по-філософськи осмислює причини і наслідки, здобутки і втрати, і, здається, нікого не звинувачує, нікого не засуджує. З висоти великої життєвої мудрості він зміг навіть серед всього, через що йому довелося пройти, знайти позитивне й пояснити, як йому вдалося, будучи патріотом України і не пориваючи з нею духовного зв'язку, полюбити цей суворий край, де на кістках каторжан-шахтарів вирости спочатку Воркутлаг, а потім – шахтарське місто Воркута, яке стало легендарним у радянський час: *„На цій землі я справді багато втратив, багато пережив, але багато і знайшов. Я загубив тут, у цих мережах колючих дротів і високовольтних дротів, свою юність, волочачи під дулом автомата від вахти до вахти, від розводу до розводу, з каторжанським тавром на чолі свої опухлі від голоду та цинги ноги... [...] Тут я зустрівся чи не з найбільшою у світі жорстокістю катів і людською несправедливістю, тут нас знищували всіма існуючими методами, і тут, наперекір і на зло їм, ми таки вижили і залишилися людьми. Ніде інде, як тут, я пройшов великий університет життя, тут сформувався як людина і визначив свою тверду життєву позицію. [...] І тому й завжди, коли поїзд виривається з тайги й виходить на відкриті простори полярної тундри, в мені борються три почуття: радість, гіркота і тривога. І напливають спогади...спогади” [1, с. 111].*

Кожен автор табірних спогадів виявляє різний ступінь критицизму до пережитого. Через те твори табірної мемуаристики до цього часу співвітчизниками сприймаються по-різному з відомих, часто політичних, причин і перебувають на маргінесах літератури. А про авторів згадують лише при нагоді. У той же час саме мемуаристика, у тому числі і табірна проза Є. Іваничука, з усіма притаманними лише цьому жанру літератури специфічними рисами є психологічно-інформативним явищем, яке поєднує минуле й нинішнє, документ і спомин, факт і домисел. Сама суть її передбачає опертя на поєднання двох рис – художності й документальності. Саме в цих творах виявляється найбільше щирості, людяності, гуманності, сповідальності, психологізму, екзистенційних переживань.

Тема безневинних жертв тоталітарної системи в Україні особливо дражлива. Вона висвітлена в підручниках з історії, у художній літературі, в мемуарах. Її можна вважати основою патріотизму. Це окремий погляд на навколишній світ, викликаний нечуваною жорстокістю, а з іншого боку – відчуттям власної ролі в тих подіях, що відбувалися, а також – несприйняттям позиції нинішньої влади, яку навіть за умов незалежної України мучить ностальгія за радянською імперією та її режимом.

Повість Є. Іваничука „Записки політкаторжанина” як зразок автобіографічно-мемуарної прози відрізняється від подібних творів тим, що це – не просто оплакування своєї нещасної долі, знівченого життя та витрачених сил на боротьбу з системою. Швидше – це спроба проаналізувати те, що відбулося, і зрозуміти, яке значення для сучасності мають ці спогади. Саме цей і подібні автобіографічно-мемуарні твори можна вважати вироком тоталітарній владі, яка, скоївши стільки злочинів проти людськості, навіть не сподівалася, що буде викрита тими, кому вдалося вижити попри все.

Список використаної літератури

- 1. Іваничук Є.** Холодне небо Півночі / Є. І. Іваничук. – Л. : Піраміда, 2010. – 328 с.
- 2. Колощук Н.** Нефікційна література (документалістика) як маргінальне явище мультикультурного процесу сучасності : українська ситуація [Електронний ресурс] / Надія Колощук. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789>.
- 3. Павліченко О.** Спогади про людське дно [Електронний ресурс] / Ольга Павліченко – Режим доступу : http://vsiknygy.net.ua/shcho_rochytaty_/23220/.
- 4. Коцюбинська М.** Історія, оркестрована на людські голоси : екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури / Михайлина Коцюбинська. – К. : Вид. дім „Кієво-Могилянська академія”, 2008. – 70 с.

Стадніченко О. О. „Холодне небо Півночі” Євгена Іваничука: автобіографічно-мемуарний дискурс

У статті розглянуто мемуари українського політв'язня Є. Іваничука, зокрема повість-спогад „Записки каторжанина” в контексті української табірної прози. Визначаються характерні особливості табірної прози, специфіка такого типу мемуарів. Вказується на спорідненість мемуарів Є. Іваничука з подібними творами С. Підгайного, Є. Грицяка, Л. Кириченко, М. Осадчого, І. Гнатюка та ін. Досліджується співвіднесеність між автобіографічно-суб'єктивним викладом спогадів та історичними подіями, учасником яких був автор мемуарів. У статті наголошено на тому, що в основу табірної прози Є. Іваничука покладено не просто хронологічний опис життя політкаторжанина, який провів у таборах, а потім на спецпоселенні на Півночі більше п'ятнадцяти років за те, що в сімнадцятилітньому віці був провідником УПА, а філософський погляд на тоталітарну систему, в основі якої наруга над людиною. Неодноразово в статті зосереджується увага на морально-екзистенційній проблематиці.

Ключові слова: документалістика, табірний текст, мемуари, екзистенційна проблематика, non fiction.

Стадніченко О. А. „Холодное небо Севера” Евгения Иваничука: автобиографически-мемуарный дискурс

В статье рассмотрены мемуары украинского политзаключенного Е. Иваничука, в частности повесть-воспоминание „Записки каторжанина” в контексте украинской лагерной прозы. Определены характерные особенности лагерного текста, специфика такого типа мемуаров. Указывается на сходство мемуаров Е. Иваничука с подобными произведениями С. Подгайного, Е. Грицяка, Л. Кириченко, М. Осадчого, И. Гнатюка и др. Исследуется соотношение между автобиографически-субъективным изложением воспоминаний и историческими событиями, участником которых был автор мемуаров. В статье акцентируется на том, что в основе лагерной прозы Е. Иваничука не просто хронологическое описание жизни политкаторжанина, который провел в лагерях, а потом на спецпоселении на Севере больше пятнадцати лет за то, что семнадцатилетним был проводником УПА, а философский взгляд на тоталитарную систему, в основе которой насилие над человеком.

Ключевые слова: документалистика, лагерный текст, мемуары, экзистенциальная проблематика, non fiction.

Stadnichenko O. O. „Cold Sky of the North” by Yevhen Ivanichuk: Autobiographic Memoirs Discourse

The memoirs of Ukrainian political prisoner Y. Ivanichuk, in particular his recollection-story „Papers of the Servitude”, are observed in this article in the context of „the camp-theme” literature. The characteristic peculiarities of „the camp-theme” context and the specific features of such type of memories

are being determined here. It is pointed to the cognation of Y. Ivanichuk's memoirs to the similar works by S. Pidgaynuv, Y. Grutsyak, L. Kirichenko, M. Osadchuy, I. Gnatyuk and others. The correlation between the subjective-autobiographic exposition of memories and the historical events, the author had participated in, are investigated in the article. It is marked, that the basis of „the camp-theme” prose of Y. Ivanichuk was not simply the chronological description of the servitude's life, who spend in the concentration camps and than in the deportation settlement more than 15 years, for being at the age of 17 the active UPA-conductor, but the philosophic view at the totalitarian rule system, the origin of witch is the violation of man. The attention is multiply concentrated on the moral existential problematics of Y. Ivanichuks memoirs, the complex of its components is exposed: the problems of survival\existence, life on the edge of death, personal choice, social identity of a person in conditions of a servitude camp, preservation of dignity, transformation into the „flock of sheep”, or rough labor force. Value reference points of the book's author, which helped him to survive these events, and to remain a man and not to give up his ideas, are examined in the article.

Key words: documentation prose, „the camp theme” context, memoirs, existential problematics, non-fiction.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Філоненко Н. М.

УДК 821.161.2:82-92

Т. В. Хом'як

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ Т. ШЕВЧЕНКА В ПУБЛІЦИСТИЦІ Д. ДОНЦОВА

Осмисленню постаті і творчості Т. Шевченка Д. Донцов присвятив кілька статей і есеїв. Серед них: „Компактна більшість і Шевченко”, „Шевченко і наша генерація”, „Пам'яті великого вигнанця (До 65 років смерті Т. Шевченка)”, „Спростачений Прометей („Тарас Шевченко” ВУФКУ)”, „Козак із мільона свинопасів”, „Шевченко і „квадрига Вісника Львівського”, з книги „Правда прадідів великих”: „Братерство духа (Вступ)”, „Поет лицарства українського (Тарас Шевченко)”, „Козацька жінка у Шевченка”, з книги „Туга за героїчним” – „Ідеї Шевченка про Бога і націю”; принагідно апелює до Т. Шевченка та його творів у статтях „Наші цілі”, „Крок вперед”.